

РИЗИКИ ФАКТОРИНГОВОГО БІЗНЕСУ: ОБЛІКОВИЙ ВИМІР

Здійснено ідентифікацію ризиків фактора задля можливості розробки облікового забезпечення управління ними. Досліджено теоретико-методичні аспекти класифікації ризиків факторингових операцій в частині оцінки ризиків фактора. Запропоновано розглядати ризики фактора як такі, що керовані за допомогою бухгалтерських інструментів, і ризики, які не можна врахувати в бухгалтерському обліку. Для мінімізації ризиків фактора, що керовані бухгалтерськими інструментами, запропоновано метод самострашування, який полягає у створенні фактором резервів під факторингові операції, що призначені для покриття непередбачених витрат і збитків. Резерв під факторингові операції забезпечить створення фактором більш стабільних умов фінансової діяльності і дозволить уникати коливань величини прибутку фактора у зв'язку зі зменшенням витрат по факторингових операціях.

Розроблені пропозиції дозволяють у подальших дослідженнях удосконалити організаційно-методичні засади бухгалтерського обліку та аналізу як основу інформаційного забезпечення управління ризиками фактора, зокрема в частині удосконалення питань оцінки таких ризиків та їх якісного і кількісного аналізу.

Ключові слова: ризик; факторинг; факторингові операції; фактор; резерв; бухгалтерський облік; управління.

Постановка проблеми. Ризик – одна із до кінця непізнаних категорій з усіх відомих нині. Однак цією категорією можна керувати, а саме: прогнозувати настання ризикової події і організувати захист. Самі ризики створює зовнішня за відношенням до прогнозованої події система, що знаходиться поза сферою її впливу і невіддільна їй, яка посилює або зменшує вплив різних факторів. Для того, щоб вижити, суб'єкту господарювання просто необхідно передбачати кожен крок у своїй діяльності. Саме поняття «ризик» пов'язане з можливістю отримання різних результатів під час реалізації прийнятого рішення, причому ризик може бути пов'язаний не лише з втратами, але і з додатковими доходами. Існують високоризикові види операцій, але при цьому високодохідні, яскравим прикладом яких є факторинг.

Факторинг являє собою цілий комплекс послуг, який можуть отримати постачальники і виробники в тому випадку, якщо вони ведуть торговельну діяльність на умовах відстрочення платежу. Факторинг, що широко розвинений у світовій економіці, є одним з ефективних фінансових інструментів, що спрямовані на підтримку і розвиток виробництва. Застосування інструменту факторингу у сфері бізнесу створює основу стійкого економічного розвитку суб'єктів господарювання в частині управління оборотними активами і грошовими потоками, що може стати дієвим важелем покращання структури і підвищення ефективності використання оборотних коштів. Однак факторинг володіє високим рівнем ризику, що пов'язано з його беззаставністю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема ризику присвячено багато наукових праць і досліджень. Питання теорії та практики моделювання ризиків порушувалися у працях Нобелівськими лауреатами: Дж.Тобіна, Ф.Модільяні, Г.Марковіца, М.Міллера, В.Шарпа, Р.Мертон, Д.Канемана та іншими зарубіжними вченими. Ними обґрунтовано роль ризиків у фінансовій сфері діяльності, закладено основи кількісної оцінки ризику, розробки та прийняття управлінських рішень з урахуванням факторів ризику. Завдяки роботам цих вчених сформульовано підґрунтя для подальших наукових досліджень.

Вагомий внесок у формування теоретичних та організаційно-методичних аспектів бухгалтерського обліку діяльності підприємств в умовах ризику здійснили вітчизняні вчені: І.А. Бланк, М.З. Валович, В.В. Вітлінський, І.М. Вигівська, В.М. Вовк, Л.М. Кіндрацька, Г.Г. Кірейцев, М.Д. Корінько та інші, які порушували окремі питання оцінки та облікового відображення ризиків діяльності суб'єктів господарювання.

У розробку питань ризиків факторингу вагомий внесок зробили такі вчені, як: Є.В. Виноградова, Л.М. З. © 3.В. Гуцайлюк, 2015 Кожина, М.С. Кіселева, М.Ю. Лаврик, М.В. Леднев, А.О. Лефель, М.І. Трейв:

Можна зазначити, що питання ризиків та ризиків факторингових операцій зокрема, досить широко відображені в наукових публікаціях, але залишається чимало дискусійних проблем, що потребують розширення і поглиблення наукового пошуку.

Метою дослідження є окреслення ризиків факторингового бізнесу задля можливості розробки облікового забезпечення управління ними.

Викладення основного матеріалу дослідження. Факторинг є викупом права грошової вимоги фірмою-фактором у клієнта та надання цілого ряду спеціальних послуг: управління дебіторською заборгованістю клієнтів, оцінка кредитоспроможності їх контрагентів, бухгалтерські послуги.

Учасниками факторингових операцій є фактор, клієнт (постачальник) та боржник. Особливість факторингу полягає в тому, що договір факторингу є двостороннім (укладається між клієнтом і фактором), але взаємовідносини, що виникають за таким договором, пов'язують три сторони, а саме: клієнта як господарюючого суб'єкта, який здійснює постачання товарів (робіт, послуг); боржника як господарюючого суб'єкта, якому здійснено постачання товарів (робіт, послуг); фактора як покупця, який придбаває право грошової вимоги у клієнта.

Відповідно факторингова діяльність пов'язана з ризиками, що виникають у кожного з учасників факторингових відносин. Відносини, що складаються між суб'єктами ринкової економіки з приводу організації і проведення факторингових операцій від підготовчого етапу до остаточного завершення угоди, в сукупності утворюють систему факторингових взаємовідносин. Ці відносини виникають з метою формування факторингових ресурсів, отримання грошових коштів від боржників, регулювання ринку факторингових послуг.

У системі факторингових взаємовідносин сторони переслідують свої інтереси під час безпосереднього проведення або в процесі регулювання факторингових операцій. Ці інтереси мають тенденцію до зіткнення, що, в свою чергу, викликає внутрішні протиріччя між учасниками факторингових відносин. Проявлятися внутрішні протиріччя можуть у різних формах, наслідком яких нерідко є підвищення рівня ризиків.

Якісна оцінка ризиків, застосування необхідних заходів щодо їх мінімізації і усунення істотно впливають на ефективність факторингових операцій і досягнення усіма учасниками факторингових відносин поставленої мети.

У даному дослідженні ми зосередимо увагу на ризиках, що притаманні фактору – факторинговій компанії.

Для того, щоб ризики фактора можна було проаналізувати і правильно оцінити, їх необхідно класифікувати. В даний час існує безліч класифікацій ризиків факторингової діяльності. В більшості випадків обрані критерії не дозволяють охопити весь перелік ризиків. Нами систематизовано погляди науковців щодо класифікації ризиків фактора та узагальнено в таблиці 1.

Так більшість авторів виділяє валютний ризик (ризик зміни валютних курсів), кредитний ризик (ризик несплати дебітором поставки з відстроченням платежу), ризик ліквідності (ризик виникнення касових розривів унаслідок неплатежу (несвоєчасного платежу) з боку боржника), процентний (ризик різкої зміни ринкової вартості ресурсів), політичний ризик.

М.С. Кіселева [5] в своїй роботі «Сек'юритизація факторингових активів» особливу увагу приділяє ризикам шахрайства, які характеризує, як ризики, пов'язані з предметом факторингу. Серед них розглядає ризик недійсності грошової вимоги, ризик визнання недійсним відступлення грошової вимоги, ризик повторного перевідступлення грошової вимоги, ризик неповернення виданого фінансування, ризик фальсифікації документів, що підтверджують грошову вимогу. Ризик ліквідності, кредитний ризик, портфельний, процентний і валютний ризики М.С. Кіселева об'єднує у фінансові ризики, а кредитний ризик додатково поділяє на ризик несплати факторингових платежів і ризик прострочення сплати факторингових платежів.

Заслугує на увагу дослідження О.О. Лефель [9, с. 75], який згрупує ризики, що характерні для факторингових компаній, таким чином: фінансові ризики, функціональні ризики і зовнішні ризики. До складу фінансових ризиків враховує кредитний ризик, ризик ліквідності, ціновий ризик, ризик зміни процентної ставки, валютний ризик, ризик інфляції. Цікавим є виділення зазначеним вченим функціональних ризиків. Ці ризики пов'язані з діяльністю фактора на ринку фінансових послуг і обумовлені як причинами, що пов'язані з діяльністю самого фактора і його персоналу, так і причинами дії інших суб'єктів на ринку. До функціональних ризиків належить стратегічний ризик, пов'язаний з помилками в стратегічному плануванні; технологічний ризик, пов'язаний з неполадками в технічному забезпеченні факторингової компанії, помилками в технології різних аспектів діяльності установи, а також із несанкціонованим доступом до конфіденційної інформації; ризик неефективності як вірогідність невідповідності витрат фактора на ті або інші операції з їх результативністю; ризик впровадження нових продуктів і технологій як вірогідність того, що витрати на розробку і впровадження нових факторингових послуг і технологій не окупляться.

До зовнішніх ризиків О.О. Лефель враховує ризик невідповідності як вірогідність того, що в результаті змін у сфері державного регулювання, фактори зазнають збитків або недоотримують прибуток. До цього ризику можна зарахувати і можливу фіскальну відповідальність фактора перед органами державної влади, тобто всілякі пені і штрафи; ризик втрати репутації. Втрата репутації може означати для фактора не лише збитки або недоотриманий прибуток, але й різкий відтік активів, за яким можуть послідувати криза платоспроможності і навіть банкрутство.

У свою чергу, М.В. Леднев вважає необхідним під час виявлення ризиків факторингових операцій зважати на специфіку діяльності факторингової компанії, що не було зроблено в описаних вище класифікаціях [8, с. 152]. Ризики факторингових операцій вказаний автор вважає необхідним розділити залежно від джерел виникнення, а саме від суб'єкта факторингової операції, з якою пов'язаний цей вид ризику. Таким чином, факторинговій послугі, на думку М.В. Леднева, властиві такі типи ризиків: ризик фактора, ризик клієнта, ризик дебітора, ризик провайдерів (операторів) послуг на ринку факторингу, ризик зовнішньої сторони (організації або фізичної особи, що бере участь у створенні послуги, але факторингового підприємства, що не є суб'єктом). Такий розподіл дозволяє обрати оптимальні методи контролю і мінімізації для кожної групи ризиків.

Таблиця 1

Моніторинг підходів авторів щодо класифікації ризиків фактора

№ з/п	Автор	Ризики, характерні для факторингових компаній														Аудиторський ризик				
		внутрішні ризики									зовнішні ризики									
		виробничий (операційний) ризик	фінансові ризики						ціновий ризик	ризик банкрутства (дефолту)	комерційний ризик	ризик шахрайства	політичні ризики	макроекономічні ризики	правовий (законодавчий) ризик	податкові ризики	інноваційний ризик	інформаційний ризик	системний ризик	галузевий ризик
			ризик інфляції	валютний ризик	кредитний ризик	ризик ліквідності	процентний ризик	ціновий ризик												
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
1	Виноградова С.В. [1, с. 13]			+	+	+	+					+	+	+	+				+	+
2	Височинська О.В., Ларіонова К.Л. [2, с. 22]	+	+	+	+	+	+					+	+		+					
3	Засма Л.М. [3, с. 21]			+	+	+	+													
4	Ішкова Н.О. [4, с. 80]			+	+		+					+								
5	Кіселева М.С. [5, с. 14]			+	+	+	+		+		+	+	+	+	+					

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
6	Кожина Л.М. [6, с. 74]	+	+	+	+	+	+			+	+	+	+	+					
7	Лаврик М.Ю. [7, с. 68]	+		+			+					+	+	+				+	
8	Леднев М.В. [8, с. 150]			+	+		+		+		+	+							
9	Лефель А.О. [9, с. 75]		+	+	+	+	+	+		+	+			+					+
10	Маханова Т.А. [10, с. 71–73]			+	+	+	+			+	+	+							
11	Пальчук О.І. [11, с. 119]			+	+					+	+	+							
12	Семеніхін Р.Б. [12, с. 9]	+	+		+	+				+	+					+	+		
13	Трейвіш М.І. [13, с. 24]			+	+	+						+							
14	Терешина Н.В. [14, с. 19]	+		+	+							+							

Є.В. Виноградова [1, с. 13] здійснила глибоке дослідження специфічних ризиків, що притаманні факторинговим операціям у фактора. До числа специфічних ризиків, властивих лише факторинговим послугам, вчена враховує ризик недійсної грошової вимоги або фінансування його до прийняття покупцем, транспортний ризик, ризик неіснуючого дебітора, ризик афілювання або змови, ризик неотримання платежу від дебітора по повідомленню, подвійний факторинг, повернення з боку покупців, взаємозаліки, надходження платежів від третіх осіб, відсутність руху товару тощо. Так практично половина специфічних ризиків фактора, що розглядає Є.В. Виноградова, пов'язані з шахрайством, яке факторам потрібно виключати і виявляти в процесі роботи. В розглянутих вище класифікаціях не враховується можливість класифікації ризиків фактора з метою відображення їх в обліку.

Пропонуємо ризики фактора умовно поділити на дві групи: ризики, керовані за допомогою бухгалтерських інструментів, і ризики, які не можна врахувати в бухгалтерському обліку (табл. 2). Вивчення першої групи ризиків є дуже важливим, оскільки управління ними дозволить фактору забезпечувати безперервність діяльності.

Таблиця 2

Взаємозв'язок ризиків фактора і методів управління ризиком

Ризик	Метод управління ризиком
<i>Ризики, керовані за допомогою бухгалтерських інструментів</i>	
Кредитний (ризик непогашення боржником грошової вимоги)	Право регресу за договором факторингу. Резерви під факторингові операції
Ризик ліквідності (ризик виникнення касових розривів унаслідок неплатежу (несвоєчасного платежу) з боку боржника)	Створення резерву під факторингові операції
Ризик шахрайства (ризик навмисних помилок (порушень))	Створення резерву під факторингові операції.
<i>Ризики, що не враховуються у бухгалтерському обліку</i>	
Політичний ризик	Ризик не можна усунути, можна зменшити його наслідки за допомогою диверсифікації своєї діяльності
Валютний ризик	Зменшити ризик можна шляхом застосування інструментів хеджування, диверсифікації діяльності
Інфляційний ризик	Ризик не можна усунути, можна зменшити його наслідки за допомогою інструментів хеджування, диверсифікації діяльності

Як видно з таблиці 2 не всі ризики можна врахувати у бухгалтерському обліку. Тому для автора більшу зацікавленість становлять ризики, для зниження наслідків яких у бухгалтерському обліку можна створити резерви.

У процесі регулювання ризиків фактора важлива роль належить резервам, які являють собою активи, що мають цільове призначення і використовуються лише під час настання певних подій, що мають несприятливі наслідки.

Резерв формується у фактора за конкретним фінансуванням клієнта по боржнику в сумі визначення розміру розрахункового резерву та визначення відповідного ризику фактора.

Бухгалтерський облік резерву доцільно вести по кожному боржнику на окремих особових рахунках з урахуванням суми до складу витрат фактора: Дт «Витрати» – на величину створеного резерву. Кт «Резерви під факторингові операції». Якщо під час здійснення оцінки боржника борг переходить до нижчої категорії якості, то має проводитися розрахунок мінімального розміру резерву. Він, як правило, буде більшим за величину раніше створеного резерву: Дт «Витрати» – на величину збільшення резерву. Кт «Резерви під факторингові операції». Якщо розмір резерву у зв'язку зі зміною суми основного боргу та з підвищенням категорії якості позики буде меншим за розмір раніше створеного резерву, то різниця між раніше створеним резервом і резервом, який має бути сформований, враховується до доходів фактора. У бухгалтерському обліку виконується операція: Дт «Резерви під факторингові операції». Кт «Доходи» – на величину зменшення створеного раніше резерву. За рахунком «Резерви під факторингові операції» доцільно здійснювати аналітику в розрізі видів ризиків фактора: кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик шахрайства.

Борг, безнадійний і (або) визнаний нереальним для стягнення, списується з балансу фактора за рахунок резерву під факторингові операції, а за його нестачі списується на збитки звітного року і враховується до позабалансових рахунків.

Очевидно, що проблема ризиків фактора безпосередньо пов'язана з усією сферою факторингової діяльності, у тому числі і в бухгалтерському обліку фактора. Збільшення витрат формування резервів під факторингові і їх донарахування за активом балансу належить до витрат фактора. Наслідком створення

цього резерву є зменшення фінансового результату і тим самим зменшення оподаткованої бази фактора.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, ризики фактора з метою бухгалтерського обліку пропонуємо поділяти на ризики, керовані за допомогою бухгалтерських інструментів та ризики, що не враховуються у бухгалтерському обліку. Для мінімізації ризиків фактора, що керовані бухгалтерськими інструментами, нами розглянуто метод самострахування, який полягає у створенні фактором резервів під факторингові операції, призначених для покриття непередбачених витрат і збитків.

Резерв під факторингові операції за правом грошової вимоги являє собою спеціальний резерв, необхідність формування якого обумовлено ризиками фактора в його діяльності. Цей резерв забезпечує створення фактором більш стабільних умов фінансової діяльності і дозволяє уникати коливань величини прибутку фактора у зв'язку зі списанням втрат по факторингових операціях.

Подальші дослідження полягають у розробці організаційно-методичних засад бухгалтерського обліку та економічного аналізу як основи інформаційного забезпечення управління ризиками фактора, зокрема в частині удосконалення питань оцінки таких ризиків та їх якісного і кількісного аналізу.

Список використаної літератури:

1. *Виноградова Е.В.* Многокритериальные модели оптимизации факторинговых портфелей : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.13 / Елена Викторовна Виноградова. – М., 2010. – 27 с.
2. *Височинська О.В.* Особливості оцінки кредитного ризику при здійсненні факторингових операцій комерційними банками / О.В. Височинська, К.Л. Ларіонова // Наука й економіка ; Хмельницьк. екон. ун-т. – Хмельницький, 2009. – Вип. 4 (16). – Т. 1. – С. 20–28.
3. *Заема Л.М.* Организационно-методические подходы к совершенствованию инструментов факторинга : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10 / Людмила Михайловна Заема. – Ставрополь, 2010. – 169 с.
4. *Ишкова Н.А.* Бухгалтерский учет и анализ вексельных и факторинговых операций : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.12 / Наталья Алексеевна Ишкова. – М., 2001. – 238 с.
5. *Киселева М.С.* Секьюритизация факторинговых активов : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10 / Марина Сергеевна Киселева. – М., 2011. – 26 с.
6. *Кожина Л.М.* Снижения риска выполнения факторинговых операций : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10 / Людмила Михайловна Кожина. – М., 2008. – 150 с.
7. *Лаврик М.Ю.* Эффективность факторинговых операций российских коммерческих банков : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10 / Мария Юрьевна Лаврик. – М., 2005. – 143 с.
8. *Леднев М.В.* Управление конкурентоспособностью факторинговой компании : дис. канд. экон. наук : 08.00.05 / Михаил Владимирович Леднев. – М., 2009. – 174 с.
9. *Лефель А.О.* Факторинг как инструмент финансирования оборотных средств предприятия : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10 / Александр Олегович Лефель. – М., 2006. – 186 с.
10. *Маханова Т.А.* Развитие рынка факторинговых услуг в Российской Федерации : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10 / Татьяна Алексеевна Маханова. – М., 2010. – 193 с.
11. *Пальчук О.І.* Факторинг на ринку фінансових послуг : монографія / О.І. Пальчук. – К., 2011. – 164 с.
12. *Семенихин Р.Б.* Методика аудита факторинговых операций : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.12 / Роман Борисович Семенихин. – М., 2011. – 24 с.
13. *Трейвиш М.И.* Методы анализа эффективности и надежности факторных операций : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.13 / Михаил Ильич Трейвиш. – М., 1997. – 144 с.
14. *Терешина Н.В.* Управление оборотными активами транспортной компании в условиях корпоративных трансформаций : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 ; 08.00.10 / Наталья Владимировна Терешина. – М., 2009. – 24 с.

ГУЦАЙЛЮК Зіновій Володимирович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку у виробничій сфері Тернопільського національного економічного університету. Наукові інтереси:

- стратегічний менеджмент;
- облік;
- аналіз;
- фінансовий контроль та аудит.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2015.